

**БІЛЬШОВИЦЬКА ПРОПАГАНДА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКИХ СВІТОГЛЯДНО-ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТИРІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.**

У статті проаналізовано агітаційну пропаганду більшовицького режиму в Україні, як один з напрямків боротьби за владу, спосіб формування нової системи радянських цінностей, спосіб життя, побудований на класових принципах, ідеї колективізму та диктатури пролетаріату. Показано, що важливим засобом правлячої партії у боротьбі проти опозиційних поглядів та ідеологічної пропаганди, обробки масової свідомості в руслі комуністичної доктрини була преса та агітаційна література. Серед інших дієвих методів впливу на світогляд населення в умовах війни було проведення революційних ідеологічних заходів – мітингів, концертів, співбесід, засідань, масових зборів, робота політшкіл, культпросвіту і бібліотек, суботники, недільники тощо. Ці заходи носили штучний характер, однак в умовах нестабільності інформаційна атака мала прорадянські наслідки.

Серед головних завдань більшовицької пропаганди була компрометація національно-визвольних змагань в Україні. Також для початкового періоду радянської агітаційної риторики притаманно поширення кількох типових політичних кліше: возвеличення пролетаріату, котрий відбиває зовнішні загрози, бере на себе відповідальність побудови нового мирного життя; прославлення величі Червоної армії – вірного стража свободи і завоювань пролетарської революції; протиставлення передової радянської Росії і ворожого буржуазного Заходу.

***Ключові слова:** цінності, ідеологічна пропаганда, інформаційна війна, засоби агітації, більшовицький режим, населення, Україна.*

Сьогодні від багатьох людей «радянського» покоління часто можна почути твердження, що сучасний кризовий суспільно-моральний стан України – це наслідки діяльності Заходу (чи Америки – ці поняття, до речі, в уявленні багатьох наших співвітчизників звучать як вороже-тотожні). Саме «ворожий Захід», на думку людей прорадянських поглядів, зруйнував СРСР і протягом 1990-х рр. незалежної Української держави безконтрольно «розбешував» молоде покоління українців європейською культурною продукцією (кіно, музика, література тощо), руйнуючи радянську мораль, котра, на їх переконання, була «не такою вже й поганою», містила цілу низку позитивних якостей і т.д. Власне до «радянського» покоління ми схильні відносити всіх, кому сьогодні за 40, хто жив і працював, здобував освіту, надто вищу, в радянських закладах, піддавався впливу радянської виховної системи, опосередковано чи безпосередньо зазнавав інформаційно-ідеологічної обробки і прищеплення радянських морально-ціннісних орієнтирів. Чому українська політична «еліта» (зрештою як і політики та олігархи всіх колишніх радянських республік, у тому числі й Росії) успішно «інтегрувалася» в європейський економічний та соціокультурний простір, одноосібно користуючись благами відпочинку, освіти, медицини, банківської системи «загниваючого Заходу», в той час як тисячі громадян пострадянського простору панічно бояться «ворожої» західноєвропейської стихії?!

Сьогодні, коли світоглядний розлам українського суспільства, культивування ідеї регіональної окремішності окремих частин України ставить під загрозу сам факт її соборності, а тіні радянського минулого не полишають голови багатьох українців, питання світоглядно-ціннісних орієнтирів населення в умовах утвердження більшовицького режиму

в Україні 1920-1930-х рр. набуває нового звучання. Як зазначив в інтерв'ю журналу «Український тиждень» ще в жовтні 2013 р. відомий історик Станіслав Кульчицький: «Незалежність упала на голову радянським людям через те, що зник, розсипався, самознищився комунізм без втручання внутрішніх чи зовнішніх сил» [15, с.27]. При цьому в нашому суспільстві все ще зберігається тяжіння до Росії, що частково зумовлено прагненням повернутися в минувшину. А тому євроінтерганційні процеси, при всіх відмінностях позицій з цього питання, на думку вченого, мають спільний знаменник: «А саме втеча від комуністичного минулого, яке все ще з нами, в наших головах і звичках, в орієнтації на патерналістську роль держави й небажанні напружити всі сили для досягнення поставленої мети у змаганні з конкурентами» [15, с.27]. У цьому контексті варто зауважити, що процес «самознищення» комунізму, на нашу думку, полягав не лише в соціально-економічній «нерентабельності» соціалістичної системи, а й суперечливості, а часто фальшивості та лицемірності більшовицьких морально-світоглядних орієнтирів, котрі відкидали не лише європейську чи традиційну українську систему цінностей, а й загальнолюдську. З іншого боку, сформована за кілька десятиліть потужним агітаційно-пропагандистським апаратом, освітньо-виховною системою і засобами мистецтва радянська шкала цінностей, етичних поглядів та естетичних смаків досить стійко тримається на рівні побутової культури, повсякденних практик поведінки багатьох українців.

Потреба остаточного довершення процесу деколонізації, декомунізації та дерусифікації соціальної свідомості українців на сучасному етапі потребує переоцінки й остаточного розвінчання морально-світоглядних та ціннісних основ радянської системи, накинута українській нації понад сімдесят років тому, глибокого аналізу методів формування «комуністичної моралі» та «партійно-класових» цінностей» радянського суспільства, на яких виросло кілька поколінь і котрі глибоко вкоренилися в масову свідомість та підсвідомість наших громадян. Адже, як справедливо констатують сучасні аналітики, «компроміс із тоталітаризмом та колоніальною спадщиною» забезпечив Україні глухий кут, неможливість продуктивного розвитку [4, с.14].

Історії формування радянської політико-ідеологічної систем, тоталітарних впливів на суспільні інститути та соціум загалом присвячено достатньо багато праць сучасних науковців (С. Кульчицького, Ю. Шаповала, О. Даниленка, Г. Касьянова, О. Реєнта, В. Коцура та ін.), однак проблема формування та поширення ціннісних орієнтирів радянського суспільства в Україні протягом 1920-1930-х рр. ще не знайшла комплексного висвітлення в історичних працях. Метою даної статті є аналіз ключових інформаційно-пропагандистських кліше, що мали формувати радянську морально-ціннісну, світоглядну систему орієнтирів населення України в період становлення окупаційного більшовицького режиму початку 1920-х рр.

Ще в 1920 р., в умовах жорстокої військової боротьби за владу в Україні, більшовицьке керівництво розпочало створення системи інформаційної обробки її населення, націленої на створення нових радянських ціннісних та світоглядних орієнтирів. В умовах сучасної «гібридної» війни Росії проти України, де нахална інформаційна пропаганда посідає чи не одне з ключових місць по відновленню єдиного радянського простору, підтримці та культивуванню соціалістичних стереотипів мислення, аналіз проблеми формування інформаційної системи радянської політико-ідеологічної пропаганди набуває нового звучання, адже чимало засобів, апробованих більшовицьким керівництвом у період 1920-1930-х рр., використовується російськими політтехнологами і донині. Серед головних мусимо виділити тотальну брехню радянського пропагандистського апарату і намагання прищепити тезу радянської єдності, за якою тоді, як і тепер, ховалися погано замасковані імперські амбіції Кремля по відновленню «єдиної, неподільної» Росії. Важливим інструментом у руках правлячої більшовицької партії була преса й агітлітература, що виступали засобом боротьби проти опозиційних поглядів та ідеологічної пропаганди, обробки масової свідомості в руслі комуністичної доктрини.

Серед інших дієвих методів впливу на світогляд населення в умовах війни було проведення революційних інформативно насичених заходів – мітингів (мітинги-літучки, мітинги-спектаклі, мітинги-концерти), концертів, співбесід політико-ідейного спрямування, засідань, масових зборів із прийняттям відповідних резолюцій ідейного спрямування, робота політшкіл, культпросвіту і бібліотек, суботники і недільники, проведення відповідних кампаній – неділя селянина, неділя чистоти. Не дивлячись на те, що в умовах збройної боротьби в Україні ці заходи мали штучний характер, а резолюції селяни часто приймали під тиском силових обставин, проте, в умовах революційної розбурханої стихії така інформаційна радянська атака, на нашу думку, однозначно мала свої наслідки. І це підтверджується тим, що в період розрухи та катастрофічної нестачі матеріальних ресурсів для фронту більшовицька влада виділяла колосальні кошти на друк відповідної агітаційної літератури, роботу політвідділів з агітації та пропаганди, що підтверджується матеріалами архівів. Це питання може стати предметом окремої публікації. У даній статті зупинимося на основних напрямках агітпропаганди та ідеологічних кліше, які формували та намагалися прищепити населенню більшовики.

Одним із першочергових завдань більшовицької пропаганди була компрометація національно-визвольних змагань в Україні, які носили не лише національно-державницький, але й антибільшовицький характер. А відтак, у засобах масової інформації досить активно «спаплюжувався» образ лідера українських визвольних змагань – Симона Петлюри. Показовим прикладом організації агітаційної більшовицької роботи як важливого напрямку інформаційної війни проти українства є «Таємна інструкція Троцького щодо окупації України», знайдена військами УНР під Бірзулою в захопленому штабі радянської дивізії у розпал україно-російської війни 1919-1920 рр. У ній, зокрема, зазначалося: «Ви, товариші, входите в Україну. Пам'ятайте ж, що нема тяжчої агітаційної роботи, як на Україні. Третій раз ми посилаємо туди сильні кадри і кожного разу все ж таки з новою тематикою і новим способом». Далі зазначалося, що коли в 1917 р. займатися підривною антиукраїнською і антидержавною агітаційною роботою більшовикам було досить легко, в силу стійких україно-російських зв'язків, що склалися історично, та наївності українського населення, то другий похід в Україну видався значно важчим, оскільки довелося «мати діло з Петлюрою», який «був покритий славою скинення гетьмана, трудовому селянству України давав усі землі без викупу і негайно скликав Трудовий конгрес». Тому акцент більшовицької пропаганди було скеровано на те, що «Петлюра, скинувши гетьмана, сам зробився гетьманом, що самостійна Україна – то значить гетьманщина». У інструкції цинічно зазначалося: «... все це уміння, зіткане нашими агітаторами в одну сітку, так сильно розворушувало селянство, що воно не витримало в північно-західній частині Київщини, а також Подільській губернії. Спалахнули народні повстання проти Петлюри і його армія вся була знищена без всяких труднощів з боку Червоної армії. Ось що значить здібні агітатори» [7, с.222-223]. У третьому поході на Україну більшовицькі лідери так само поклали особливі надії на агітаторів, котрі йшли в авангарді армії і мали інформаційно «знешкоджувати» українське селянство, в якому «прокинувся приспаний сотні літ дух запорожців і гайдамаків» і котре «до глибини душі» зненавиділо «комуни, черезвичайку, продовольчі загони і комісарів-євреїв» [7, с.223].

Підривна провокаційна робота проти очільника УНР С. Петлюри проводилася у двох напрямках: через «демонізацію» його постаті, як представника панського світу, організатора єврейських погромів та безладу в Україні; через саркастичне змалювання його особи як прислужника буржуазної Польщі, як найманця чужих інтересів. На виконання цього політичного завдання працювали всі органи і відділи радянського апарату. Так, у протоколі наради секції Наркомату соціального забезпечення за 13 січня 1920 р. з приводу організації допомоги постраждалим у єврейських погромах, крім конкретних заходів з даної проблеми, окремим пунктом визначалося наступне завдання: «Концентрація всього матеріалу про погроми на Україні, здійснені місцевими петлюрівськими, григор'євськими,

а потім і денікінськими бандами. Обробка цього матеріалу, що має *колосальне значення для дискредитації ворогів радянської влади*» (виділення наше – О.Т.) [12, арк. 61]. На засіданні виступаючі говорили в основному про денікінські погроми, однак реальна дискредитація спрямовувалася на Петлюру, не зважаючи на те, що урядові структури Директорії вживали можливих заходів щодо попередження і подолання негативних наслідків погромів, з приводу чого радянська пропаганда мовчала. Так само вона не повідомляла про масове поширення антисемітських настроїв серед червоноармійського середовища та вчинення ними злочинів щодо цивільного українського населення, коли, наприклад, під час нальоту башкирської бригади 27 кавалерійського полку на село Вороновка було згвалтовано 20 жінок і 5 дівчат віком від 12 до 15 років, вкрадено 57 коней, коли червоноармійці на конях в'їхали в церкву і пограбували майно, про що повідомляли секретні політзведення по армії в 1920 р. [14, арк. 140 зв.].

Прикладом другого напрямку агітаційної компрометації Петлюри в очах українських мас є стаття В. Затонського, написана в умовах російсько-польської війни 2 липня 1920 р., де в іронічному тоні зазначено, що пан Пилсудський всерйоз взявся за більшовиків, ще раніше він «витяг для цього із якоїсь варшавської таверни голодранця Петлюру, велів його вмити, причепурити, назвав гетьманом і гордо заявив на увесь світ, що він іде «самовизначати» Україну, допомагати українським робітникам і селянам визволяти від власної радянської влади» [3, арк.122]. Власне у даній характеристиці недвозначно проглядається ставлення радянських керівників до всього українського народу та його визвольних устремлінь, однак ставка робилася на протиставлення панського буржуазного світу (в образі союзу Директорії та Польщі) і радянського пролетаріату, котрий веде до визволення трудові маси. Іронізуючи над поразками польсько-українських збройних формувань, В. Затонський підкреслював: «Відомо, що в Пилсудського німецькі та австрійські офіцери, французькі генерали, сам він людина вчена, йому надуть нас не важко. У нас вахмістри, як Будьонний, арміями командують сплос і рядом. Доводиться терпіти. Будемо «на своїх помилках вчитися». А там вже в Варшаві розберемося, як це нас пан Пилсудський одурачив» [3, арк.123].

У подальшому радянська ідеологічна машина засобами пропаганди і фізичного терору міцно закріпила в суспільній свідомості політичний ярлик «петлюрівщини», як ворожого елемента, чогось ганебного і негідного радянських моральних цінностей. Скажімо у списку видань Всеукраїнського видавництва Харкова за 1920 р. у переліку різної ідеологічно-пропагандистської літератури були і суто «антипетлюрівські» видання із промовистими назвами «Про Петлюру – панську шкуру» (М. Стерня), «Правда про Петлюрівські брехні» (М. Красний), «Винниченко проти Петлюри», «Як пан Петлюра продавав Україну» [1, арк. 148]. Навіть без прочитання даних творів у населення мало складалися негативне сприйняття даного образу, особливо це було дієвим в умовах політичних прорахунків чи невдач українських державницьких сил. Це не випадково, адже С. Петлюра серед солдатських і селянських мас революційної доби асоціювався з безстрашним отаманом, безмежно відданим українській визвольній справі. На думку сучасника тих подій М. Могиланського, С. Петлюра – людина з наполегливим характером та величезним честолюбством, не будучи ні теоретиком, ні мислителем, він один вмів організувати і діяти. А тому серед тисяч українського селянства цей символ реальної боротьби за українську державність і збройного опору радянській владі слід було спочатку нівелювати, а потім знищити. І в цій боротьбі було обрано досить зручний шаблон: показувати всіх представників української ідеї як буржуазних західних найманців, запродавців і зрадників власного народу. Саме цей шаблон застосовували в радянських агітаційних кліше щодо всіх представників національно-визвольного руху в Україні початку 1920-х рр. Так, в одній зі статей редколегії Київських військово-політичних курсів на честь п'ятої річниці Великої Жовтневої революції з приводу антирадянського походу Ю. Тютюнника в листопаді 1921 р. говорилося про чотири тяжкі роки боротьби і втрат,

про те, що пролетаріат знову «відбиває новий удар західного штика в обличчі внутрішніх бандитів Тютюнника» [17, арк.132].

Світоглядні ідейні кліше більшовицькі лідери формували і корегували, так би мовити, на ходу, що засвідчує навіть термінологія і офіційне визначення радянських свят. Так, у 1920 р. серед червоноармійських мас проводилися заходи щодо святкування третьої річниці лютневої революції, котрі організовувалися в березні місяці та супроводжувалися мітингами на фронті і в прифронтовій зоні [13, арк.4], тоді як із п'ятого року після падіння самодержавства безповоротно закріпилося свято Великої Жовтневої Революції, про лютневі події радянські інформаційні органи вже не згадували.

При аналізі матеріалів відділу Агітації і пропаганди, що міститься у фонді Центрального Комітету Комуністичної партії України Центрального державного архіву громадських об'єднань України привертає увагу кілька типових для початкового періоду радянської агітаційної риторики політичних кліше: возвеличення пролетаріату, котрий відбиває зовнішні загрози, бере на себе відповідальність побудови нового мирного життя; прославлення величі Червоної армії – вірного стража свободи і завоювань пролетарської революції; протиставлення передової радянської Росії і ворожого буржуазного Заходу. До речі, в публіцистиці, що поширювалася і продукувалася в Україні в 1920 р., не приховувався і навіть культивувався факт, що за всіма «революційними» завоюваннями стоїть пролетаріат Росії: «Важко і в стражданнях зустрічав пролетаріат Росії четверту річницю. Він наближався до п'ятої річниці, яка застала нас в дорозі до будівництва мирного життя, довівши західній буржуазії всю міць Червоної Армії, що стоїть вірним стражем біля воріт свободи, завойованої Великою Жовтневою Революцією. Хоч тернистий шлях ще не скінчений» [17, арк.132].

Варто детальніше зупинитися на означених тезах агітаційної продукції. Принцип диктатури пролетаріату, покладений в основу більшовицької ідеологічної доктрини, популяризувався як ціннісний орієнтир, як моральна вищість, що також мало слугувати засобом виправдання методів терору і насильства над мільйонними масами українського населення (в тому числі й над робітниками). Преса, ювілейні статті та продукція агітпропу змальовували ідеалізований образ радянського пролетаріату. В черговій статті з нагоди п'ятирічного ювілею Жовтневої революції возвеличувався пролетаріат і марксистські знання, як ключ розуміння історичного процесу. З приводу відзначення ювілейних річниць Жовтня, кваліфікованої сучасними істориками як більшовицький переворот, принесений в Україну штиками Червоної армії, варто говорити окремо, як про один із методів формування ціннісно-світоглядних штампів радянської системи. У публікації помпезно говорилося про шалений потяг пролетаріату до навчання, особливо опанування сфери суспільних наук, які дають ключ до розуміння історичних процесів, розкривають суть марксизму і вчать застосовувати його методи до поточних складних моментів життя. Отже, планомірно насаджувалася думка, що військова, політична боротьба пролетаріату – це свідомий вибір на шляху до комунізму. «П'ять років Революції – п'ять років безперервного навчання. З гвинтівкою в одній руці і з книгою в другій охороняв пролетаріат завоювання Революції. Не було такої сфери, куди б не намагався проникнути його допитливий розум», – гіперболізував автор статті, популяризуючи одночасно партійну освіту та Військово-політичні курси [11, арк.131]. Дана гіперболізація виглядає суцільною брехнею, коли ознайомитися зі спогадами очевидців про безчинства червоноармійських загонів в Україні в період боротьби за владу. Ще в березні 1918 р. полтавський лікар О. Несвіцький у своєму щоденнику занотував розповідь комісара лікарсько-санітарної комісії про стан у Кадетському корпусі, де були розміщені бійці червоної гвардії, котра комплектувалася, як відомо, із представників пролетаріату (часто російського): «... розповідь про безчинства солдат, скрізь бруд, нечистоти, вбиральні загаджені і зіпсовані, випорожнення в самих коридорах, по сходах течуть нечистоти. Параші виливають з верхнього поверху в просвіт між сходами» [6, с.42]. У 1919-1920 рр. дана ситуація стала вже нормою, що

доповнювалося масовими грабунками, розбоями, повним розоренням приміщень, масовими розстрілами ЧК. У липні 1919 р., оглядаючи стан радянських військових у Полтаві, Л. Троцький констатував, що «це не військо, а боса команда». Пояснювалося це тим, що забезпечувані взуттям солдати продавали свої чоботи на базарі [6, с.114]. Однак, якщо завданням військових було будь-якою ціною забезпечувати перемоги на фронті, то завданням агітпропу було формувати позитивні образи пролетаріату і переможної Червоної армії, що під керівництвом більшовиків «будували нове життя».

Образ пролетарської гегемонії закріплювався поетичною творчістю пересічних робкорів та політпрацівників, нехитрісною, часто навіть не літературною, але близькою і зрозумілою для багатьох представників простого люду і одночасно – наскрізь ідеологічною. Виграшною фішкою в художній пропаганді був показ визволення знедоленого, пригнобленого народу з віковичних пут імперського рабства, образ зорі, що зійшла для всіх трудящих. Для прикладу можна навести «червоний» варіант пісні на мотив «Взвейтесь соколи орлами». Оскільки в цій ідеологічній творчості відображені ключові ціннісні норми тогочасної радянської пропаганди, наведемо її текст повністю і мовою оригіналу: «Из-за города Кронштадта / На простор Невы реки / Выплывает много лодок, / А на них большевики. / Поздравляем мы рабочих / С пятым годом Октября. / Мы рабочим слово скажем, / Что не будет уж царя. / Впереди Ульянов-Ленин / В руке правой меч держит, / Миллионами рабочих / Он буржуям всем грозит. / Вы буржуи враг народа, / Кровопийцы вы труда, / Много выжали вы пота / Из рабочих за года. / Вы трудящих били палкой, / Из трудящих пили кровь, / Но вот заря горит трудящим / Она покажет им любовь. / Она трудящих всех возлюбит / И обеспечит труд с землей. / И помещики с досады / Не жалеючи себя / Бьют и грабят люд рабочий, / Не хотят им власти дать. / Но рабочий люд воспрянул / Сбросил иго он с себя, / Управляет сам собою, / У него власть и земля. / И не будет больше бедных, / Ни богатых, ни рабов, / Ни господ, ни спекулянтов, / Ни попов и ни богов. / И не будет больше литься / Кровь рабочих и крестьян, / Будут весело трудиться / Пролетарии всех стран. / Примыкай же брат рабочий / К орлам красным на борьбу / Ополчися на буржуев / И спасем свою судьбу» [5, арк.124].

Для агітаційно-пропагандистської роботи більшовиками широко використовувалася наочність – портрети, плакати, лозунги, карикатури. У даній продукції, наприклад, пролетаріат зображувався у вигляді велетня, обліпленого потворними фігурками буржуазії (товстих, бридких фігур, що чіпляються за могутні пролетарські руки), червоноармійці показувалися в переможному пориві, що добивають і виганяють ворогів незламним штиком, а більшовики – у вигляді орачів на фоні сходу сонця, всередині якого верхів'я п'ятикутної комуністичної зірки [10, арк.138-143]. Дана продукція замовлялася спеціальними накладками і мала закріплювати радянські образи і символи. У контексті формування і поширення образу пролетаря – мужнього, вольового творця власної долі, котрому під силу і боротьба, і створення матеріальних благ, і навчання (як постійний порив до світлого, кращого) варто згадати радянський фільм значно пізнішого періоду – «Весна на Зарічній вулиці», де постать головного героя уособлює типове радянське трактування ролі пролетаріату – лідера, прикладу для наслідування. Зрештою, цей образ було сформовано радянським пропагандистським апаратом уже в період збройної боротьби за владу в Україні.

І ще одне пропагандистське ідеологічне кліше, про яке йшлося вище, – теза про протистояння сходу і заходу, що широко культивувався протягом всього періоду існування неоімперії під назвою Радянський Союз. Сучасні дослідники доволі глибоко й аргументовано обґрунтовують тезу про існування тисячолітнього цивілізаційного поєдинку між Сходом і Заходом, у якому, на нашу думку, радянська ідеологія протягом ХХ ст. зайняла своє, далеко не останнє місце. Як зазначає О. Пахльовська, Європа – це цілісність не територіальна чи політична, а, перш за все, культурна, заснована на певній системі цінностей, котра уособлює протиставлення світу свободи й закону світові рабства та беззаконня. Це протиставлення сформувалося ще з еллінських часів (наприклад, Евріпід: «Між варварів усі

крім одного раби»), а впродовж віків категорія Азії, Сходу консолідувалася як опозиційна щодо цінностей Європи. Остання уособлювала горизонтальну реальність, засновану на ідеї вільної людини, якій служить держава і закон, поза межами європейської моделі демократії (заснованій на греко-римській спадщині) існує вертикальний світ із безправною особистістю, котра є обслугою (а часто і жертвою) безконтрольної влади [9, с. 28]. Протягом тисячолітньої історії європейська цивілізація переживала злети і падіння, розвиток і кризу світоглядних орієнтирів, але вироблені спільними зусиллями політичні та соціокультурні цінності залишалися основоположним фундаментом цивілізаційного розвитку багатьох європейських народів. Теза Нового Риму, проголошена Константинополем, посилила протистояння між західним і східним християнством, а грецька культура ідентифікувалася як східна стосовно західної римської. Однак межі даного соціокультурного протистояння змінилися після падіння Константинополя під ударами Османської імперії: християнський світ консолідувався перед новою східною загрозою [9, с.29], а тезу Нового Риму поступово присвоїла собі Московська держава формулою «Москва – Третій Рим». Сучасні аналітики констатують, що країни східного християнства на сучасному етапі переживають відтворення тоталітарної системи, а «Росія остаточно протиставила себе Європі як антагоністична до європейських цінностей цивілізація» [9, с.31].

Повертаючись до радянської доби вітчизняної історії, слід підкреслити, що більшовицька пропагандистська система чітко сформулювала концепцію протиставлення соціалістичної країни, що «народжувалася на Сході», буржуазному «загниваючому» капіталістичному Заходу. Радянська публіцистика в Україні культивувала думку про те, що по всій землі йде наступ капіталу на права робітників, загострюються класові суперечності та назріває чергова сутичка пролетарів з буржуазними режимами в Європі. І в цьому запеклому протистоянні проголошувалася месіанська роль радянської Росії, що мала уособлювати сходження нової зірки, котра, за типологією віфлеємської зорі, осявала шлях для світового пролетаріату: «Але чим темніша робиться ніч в Європі, тим яскравіше світять з Радянської півночі зірки і разом з тим – міцніша пролетарська диктатура, що керує країною СЕРПА і МОЛОТА під охороною ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ. Чим важче робітникам інших країн під п'ятою наглого капіталу, тим сильніша і більша надія робітничого класу всього світу на ту частину землі, де вже п'ять років існує беззмінна влада мозолистих рук, збудована на фундаменті пролетарської вітчизни» [2, арк. 133]. Показово, що ця стаття курсанта 3-ї роти Київських військово-політичних курсів В. Дюшко традиційно закінчувалася возвеличенням російського робітничого класу, що в черговий раз підтверджує чужорідність більшовицько-пролетарських ідей для більшості українського населення та розв'язану радянською російською пропагандою активну інформаційну війну в Україні, наслідком якої мала бути підтримка імперської ідеї зверхності Росії, її прогресивного значення для всіх народів, її здатності очолити визвольні процеси світового пролетаріату. Так, уже в 1927 р. орган Партбюро ВКП(б) Стрілецького полку Переяславщини газета «Червоний стрілець» зазначала, що Радянський Союз є «великою перешкодою на дорозі імперіалізму» і навіть саме його існування «революціонізує робітничу класу Європи й слугує провідною зіркою для революційного руху на Сході» [8]. Отже, закладені радянською ідеологічно-пропагандистською машиною в 1919-1920 рр. ціннісно-світоглядні канони культивувалися і в наступні два десятиліття.

Крім того, протиставлення радянського світу західному буржуазному мало виправдовувати зовнішню агресію СРСР (націлену, буцімто, на відвічного зовнішнього ворога), а також підтримувати стан милітаризації суспільства. Протягом 1920-1930-х рр. періодика всесоюзного, республіканського і місцевого рівня постійно підкреслювала, що СРСР єдина в світі соціалістична країна – дуже миролюбна, але з увсебіч оточена зовнішнім ворогом: «Капіталістичні держави оточують нашу країну й намагаються знищити єдину в світі пролетарську країну й помішати нашій мирній соціалістичній будові. Виходячи з цих умов треба всім працюючим ще більше налягти на поширення соціалістичного

будівництва, але в той час не забувати другого важливого фронту – охорони червоних кордонів Раддержави» [8]. При цьому преса брехливо дезінформувала населення про те, що в умовах, коли всі без виключення капіталістичні країни нарощують військові ресурси, «один тільки Радянський союз прагне для скорочення своєї армії і скоротив її до мінімуму, що зменшило тягар працюючих мас по її утриманню» [8].

Пропагандистська істерія щодо зовнішньої західнобуржуазної агресії посилилася в умовах наступу тоталітарної машини на свободу власних громадян з кінця 1920-х рр., коли навіть періодика місцевого рівня беззупинно культивувала інформацію про «нові провокації міжнародного імперіялізму, що готує проти нас війну», про суцільну загрозу «буржуазії», її «шпигунів і агентів», «що заважають пролетаріатові будувати нове соціалістичне суспільство», про потребу охорони радянських кордонів і готовність щохвилини вступити в боротьбу «за справу всесвітньої соціалістичної революції» [16].

Отже, агітаційно-пропагандистська робота більшовиків посідала одне з ключових місць у боротьбі за владу в Україні. Поряд із військовою агресією проводилася активна інформаційна обробка масової свідомості українського населення, популяризувалися відповідні ідеологічні кліше, що мали сформувати світоглядно-ціннісні орієнтири, закріпити диктатуру пролетаріату і партії більшовиків в Україні та підготувати ґрунт для відтворення ідеї «єдиної неділимої» Російської держави у вигляді СРСР із приматом соціалістичної доктрини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Видання Всеукраїнського видавництва // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 147-148.
2. Дюшко В. К настоящему моменту / В. Дюшко // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 133.
3. Затонский В. Красный вахмистр не выдаст генерал не съест / В. Затонский // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 122-123.
4. Лосев І. Дерадянїзація, яка не відбулася / Ігор Лосев // Український тиждень. – 2013. – 5-11 квітня. – № 14(282). – С.12-14.
5. Муха Я. Красный октябрь / Я. Муха // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 124.
6. Несвіцький О.О. Полтава у дні революції та в період смути 1917-1922 рр.: Щоденник / Ред. кол.: Кукоба К.І., Коротенко В.В., Кульчинський М.Г., Пустовіт Т.П., Яненко З.П. – Полтава, 1995. – 280 с.
7. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.П. Дрожжин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 663 с.
8. Оборона країни // Червоний стрілець. – 1927. – 7 листоп. – № 4.
9. Пахльовська О. Ното Еугораеус / Оксана Пахльовська // Український тиждень. – 2013. – 25-31 жовтня. – № 43(311). – С.28-31.
10. Портретные зарисовки, карикатуры // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 138-143.
11. Посвольский С. Пять лет Октябрьской Революции и Партпросвещения / С. Посвольский // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 131.
12. Протокол совещания, созванного Председателем Центральной секции Наркомсобеза по оказанию помощи пострадавшим от погромов на Украине, по вопросу об организации помощи погромленным // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 302. – Арк. 60-64.
13. Телеграмма порам 16 и Реввоенсовет // Центральний державний архів громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 318. – Арк. 4-5.

14. Телеграмма. Пур Поюгозап Совнарком Україні ЦККПУ. Харьков 16 армии // Центральный державный архив громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 318. – Арк. 140-141.

15. Станіслав Кульчицький: «Якщо опинимося у Митному союзі – законсервуємо наше комуністичне минуле» [Спілкувалася Алла Лазарева] // Український тиждень. – 2013. – 25-31 жовтня. – № 43(311). – С.26-27.

16. Трудящі протестують // Змичка. – 1929. – 5 груд. – № 34 (109).

17. Шляпочникова А. Тернистый путь / А. Шляпочникова // Центральный державный архив громадських органів України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 335. – Арк. 130, 132.

REFERENCES

1. Vydannya Vseukrayinskoho vydavnytstva // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 147-148.

2. Dyushko V. K nastoyashchemu momentu / V. Dyushko // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 133.

3. Zatonskiy V. Krasnyy vakhmistr ne vydast general ne sest / V. Zatonskiy // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 122-123.

4. Losyev I. Deradyanizatsiya, yaka ne vidbulasya / Ihor Losyev // Ukrayinskyy tyzhden. – 2013. – 5-11 kvitnya. – № 14(282). – S.12-14.

5. Mukha Ya. Krasnyy oktyabr / Ya. Mukha // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 124.

6. Nesvitskiy O.O. Poltava u dni revolyutsiyi ta v period smuty 1917-1922 rr.: Shchodennyk / Red. kol.: Kukoba K.I., Korotenko V.V., Kulchynskyy M.H., Pustovit T.P., Yanenko Z.P. – Poltava, 1995. – 280 s.

7. Novitnya istoriya Ukrayiny (1900-2000): Pidruchnyk / A.H. Slyusarenko, V.I. Husyev, V.P. Drozhzhyn ta in. – K.: Vyshcha shk., 2000. – 663 s.

8. Oborona krayiny // Chervonyy strilets. – 1927. – 7 lystop. – № 4.

9. Pakhlovska O. Homo Europaeus / Oksana Pakhlovska // Ukrayinskyy tyzhden. – 2013. – 25-31 zhovtnya. – № 43(311). – S.28-31.

10. Portretnye zarisovki, karikatury // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 138-143.

11. Posvolskiy S. Pyat let Oktyabrs'koy Revolyutsiii i Partprosveshcheniya / S. Posvolskiy // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 131.

12. Protokol soveshchaniya, sozvanogo Predsedatelem Tsentralnoy sektsii Narkomsobeza po okazaniyu pomoshchi postradavshim ot pogromov na Ukraine, po voprosu ob organizatsii pomoshchi pogromlennym // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 302. – Ark. 60-64.

13. Telegramma poram 16 i Revvoensovet // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 318. – Ark. 4-5.

14. Telegramma. Pur Poyugozap Sovnarkom Ukrayni TsKKPU. Kharkov 16 armii // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 318. – Ark. 140-141.

15. Stanislav Kulchytskiy: «Yakshcho opynymosya u Mytnomu soyuzi – zakonservuyemo nashe komunistychnе mynule» [Spilkuvalasya Alla Lazareva] // Ukrayinskyy tyzhden. – 2013. – 25-31 zhovtnya. – № 43(311). – S.26-27.

16. Trudyashchi protestuyut // Zmychka. – 1929. – 5 hrud. – № 34 (109).

17. Shlyapochnikova A. Ternistyy put / A. Shlyapochnykova // Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhaniv Ukrayiny. – F.1. – Op. 20. – Spr. 335. – Ark. 130, 132.

Тарапон О. Большевицкая пропаганда как ключевой фактор формирования советских мировоззренческо-ценностных ориентиров населения Украины в начале 1920-х гг.

В статье рассмотрена агитационная пропаганда большевиков в Украине как одного из направлений борьбы за власть, способ формирования новой системы советских ценностей, способ жизни, построенный на классовых принципах, идеи коллективизма и диктатуры пролетариата. Показано, что важным методом руководящей партии в борьбе против оппозиционных взглядов и идеологической пропаганды, обработки массового сознания в русле коммунистической доктрины была пресса и агитационная литература. Среди других активных методов влияния на мировоззрение населения в условиях войны было проведение революционных идеологических мероприятий – митингов, концертов, собеседований, заседаний, массовых собраний, работа политшкол, культпросвета и библиотек, субботники, воскресники и др. Эти мероприятия носили искусственный характер, но условиях нестабильности информационная атака имела просоветские последствия.

Среди главных задач большевицкой пропаганды была компрометация национально-освободительной борьбы в Украине. Также для начального периода советской агитационной риторики присущи несколько типичных политических клише: преподношение пролетариата, который защищает от внешних угроз, берет на себя ответственность построения новой мирной жизни; прославление величия Красной армии – верного стража свободы и завоеваний пролетарской революции; противопоставление передовой советской России и враждебного Запада.

Ключевые слова: *ценности, идеологическая пропаганда, информационная война, способы агитации, большевицкий режим, население, Украина.*

Tarapon O. Bolshevik propaganda as a key factor in shaping soviet ideological and moral values population of Ukraine in the early 1920s.

The article analyzes the propaganda of the Bolshevik regime in Ukraine as one of the areas of power struggle, a method of forming a new system of Soviet values, lifestyle, based on class principles, ideas of collectivism and dictatorship of the proletariat. It is shown that an important tool in the ruling party against opposition views and ideological propaganda processing of mass consciousness in line with the communist doctrine was the press and propaganda literature. Other effective methods of influence on the attitudes of people in war was the revolutionary ideology of events – rallies, concerts, interviews, meetings, mass meetings, work politshkil, and libraries Cultural enlightenment, Saturdays and Sundays, etc. These measures were artificial, but in an unstable information attack was pro-Soviet consequences.

The main objectives of the Bolshevik propaganda was to compromise the national liberation movement in Ukraine. Also, for an initial period of Soviet propaganda rhetoric typical distribution some common political cliché: praise the proletariat, which reflects external threats, takes charge of building a new peaceful life; praise the greatness of the Red Army – a faithful guard of freedom and the gains of the proletarian revolution; advanced Soviet Russia opposition and hostile bourgeois West.

Keywords: *values, ideological propaganda, information warfare, propaganda tools, the Bolshevik regime, population, Ukraine.*

Одержано 23.09.2014